

ACC. N:R M. 14653: 1-26.

Landskap: *Västergötland* Upptecknare: *And. Johansson, Heid*
Härad: *Kind* Berättare: *olika personer; se uppt. bladen!*
Socken: *Hälsjö, Ö. Fjölunda* Berättarens yrke: _____
och Götöfta
Uppteckningsår: *1959* Född år _____ i _____

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Liesmide. s. 1-26.

LuF 113

Skriv endast på denna sida.

L I E S M I D E. L.U.F. II3.

I mina forskningar efter liesmeder, här inom Ö. Frölunda socken har jag kommit till ett ganska negativt resultat. Det torde vara så, att de mera yrkesmässiga smederna här, som också vid sidan av detta yrke, hade ett litet jordbruk, i regel hade försökt sig på liasmede, men ej helt lyckats därmed. Jag har talat med två smeder, som är boende här inom socknen, den ena 70 och den andra 80 år gamla. Men ingen av dessa hade varit med om något nämnvärt liasmede. I varje fall ej så mycket, att jag kan besvara frågelistan av deras uppgifter. För att kunna göra detta har jag varit tvungen att söka mig utom Ö. Frölunda gränser, till grannsocknen Håcksvik till en gammal smed där. Han har ej själv tillverkat något nämnvärt med liar, men som han själv uttryckte det, jag har släggat så mycket åt far, så jag vet allt om tillverkningen och försäljningen. När han själv började, eller rättare sagt, när han övertog smedjan efter sin fader, började det att saluföras industriellt tillverkade liar, varför han övergick, förutom vanligt smide, till till tillverkning av vagnar, slädar m.m., Jag frågade honom om han haft besök av ortsmeddelaren från Håcksvik, vilket han ej hade. Försäljning hade också förekommit hit till Ö. Frölunda, varför jag tyckte, att det ej

Lug 113
7

var orätt, att anlita honom som berättare. Innan jag övergår till att besvara frågelistan, vill jag berätta vad jag har fått upplysning om, angående en liasmed, som i någon mån varit verksam här inom Ö. Frölunda. När jag började att efterfråga liasmeder, var det många, som sade till mig, att i Stockhult (en gård här i Ö. Frölunda på gränsen till Håcksvik, fans en som tillverkade liar. Det var också ett allmänt rykte om denna smed, att han tillverkat så mycket liar, att han av denna förtjänst hade köpt gården Stockhult. Jag har talat vid en hans dotter, som nu är i 70 års åldern. Hon bekräftade att han varit liasmed, men att han upphörde med detta strax efter det han gift sig, varför hon ej kunde minnas något av detta. Hon berättade om sin fader, vars namn var Josef Andersson att han var född år 1848 i Sjötofta socken (en socken ett par mil härifrån på gränsen till Småland. Det var inom Sjötofta socken, som han varit mest verksam, som liasmed, hon mindes också att berättat om, att det mesta försäljningen hade skett i Halland, troligen i Halmstad. Det mesta av hans tillverkning hade skett på 1870-80 talet. I början på 80 talet gifte han sig och köpte gården Stockhult. Han torde dock ha fortsatt med tillverkningen där några år

I.

Som jag i min inledning omnämnde, har det ej varit någon nämnvärt liesmide här i Ö.Frölunda. Den smed, som jag har besökt i grannsocknen Håcksvik är född år 1874, hans namn är Johan Karlsson (adr) Ängabacken Håcksvik. Han berättade att hans fader Karl Johan Andersson född i Mo härad i Småland, varit liasmed och att han varit hantlangare åt honom, så länge som han orkade att smida liar. Johan Andersson var alltså bördig från Småland, men vilket år, som han hade flyttat till Håcksvik, kunde berättaren ej minnas. Han hade först bott på ett ställe, som heter Borryd, även där hade han sysslat med liasmede. Till Ängabacken, där berättaren är född och fortfarande bor, hade han flyttat 1869. När liasmidet tog sin början, är nog svårt att ge en någorlunda bestämd tidpunkt av, men det torde vara ganska gammalt. Berättarens fader Johan Andersson var född 1822, riktigt exakt, när han hade börjat med liesmidet, visste berättaren ej, men han trodde att han börjat omkring 1850 talet. Berättarens fader dog 1912, men hade upphört med liesmidet några år innan dess, alltså någon gång i början på 1900 talet. Varför tillverkningen slutade, torde enligt berättaren ha ganska många

3

efter som så många har vetskap om det. Hans dotter trodde också att han fortsatt något år, men vi var för små, för att minnas något om detta. Sedan hon kunde minnas hade han endast utfört smide, för deras eget behov. Ja detta var det enda, som jag har lyckats att få uppgift om angående liasmide i äldre tid av någon yrkesutövare här i socknen. Med all säkerhet, torde det dock ha funnits flera liasmeder här. Men det torde också ha varit för så längesedan, att det ej i dag, går att erhålla några säkra upplysningar därom. Med smidesyrket, såväl som med många andra hantverksyrken, var det väl också så, att en del lyckades bättre än andra med en viss tillverkning. Det kan också ha varit så, att de som har försökt sig på liasmidet här, ej har lyckats med det, utan lyckats bättre med någon annan tillverkning inom yrket.

5

orsaker. Slåttermaskinerna och skördemaskinerna började i början av 1900 talet att komma hit till bygden. Med detta började det också att gå åt mindre med liar. Vid denna tid började det också, att tillverkas och saluföras, industriellt tillverkade liar. Själv säger berättaren, att han hade ej als någon lust till liesmidet, så när han själv övertog smedjan efter sin fader, upphörde helt denna tillverkning. Han hade hantlangat (släggat) så mycke åt sin fader vid liesmidet, så han hade tröttnat på detsamma. Han trodde att han ej var mer än en 8-10 år gammal, när han fick börja, som släggare. Jag var så liten berättar han, att jag ej räckte att slå på städet, jag fick stå på ett gammalt rymdmått, en halvskäppa, för att räcka, att slå.

Några fler namn på liesmeder, deras ålder, tidpunkt när de började med liesmide, resp. slutade, kan jag ej ange. Som jag förut angett har jag endast denna smedens berättelser att uppteckna.

I regel torde det ha varit så, att liesmederna hade något jordbruk vid sidan om detta yrke. I de flesta fall torde det också ha varit de vanliga bysmederna, som även sysslade med liesmide. Någon som haft en vanlig bondgård, har ej här på orten sysslat med

6

liesmide, alltså om gården varit så stor, att den gett sin brukare bärgning utan några extra förtjänster. Liesmeden Josef Andersson som jag omnämnde i min inledning, slutade med liesmidet, när han KM köpt gården Stockhult. Berättaren Johan Karlsson omtalar också att i Sjötofta, en socken i Västergötland, en mil från Håcksvik fanns två st, liesmeder, som bedrev tillverkningen i större skala. De hade egen försäljare, denna körde omkring med häst och sålde deras liar. Berättaren vill framhålla, att de allmänna förhållandena, som smederna levde under denna tid var dåliga. Jag ställde honom frågan, om ej smedernas förhållanden var bättre än en torparens eller en liten bonde med ett dåligt jordbruk. Detta ville han dock ej ge mig rätt uti. Han framhöll att smidesarbetet var mycket hårt och särskilt liesmidet. Omkostnaderna var också ganska dryga, lång väg att frakta hem det köpta järnet, ofta långt att gå med de liar, som skulle saluföras. Sedan berättarens fader år 1869 köpt Ängabacken, hade han såväl eget ställe, som egen smedja. Detta ställe var dock ganska litet, det födde blott en ko. Borryd som berättarens fader arenderat innan han köpte Ängabacken, var något större, en 2-3 kor kunde födas.

Det torde ha varit ganska allmänt i äldre tid bland de flesta hantverkare här på orten, att de vid sidan av sitt yrke, haft ett litet jordbruk. En liasmed måste alltid ha hjälp i smedjan, det gick ej att smida liar ensam, det måste vara en till att slägga. Där liasmidet bedrevs i större skala, måste det givetvis vara flera. En äldre broder till berättaren, hade varit deras far behjälplig, innan han blev så stor så han kunde hjälpa till. Mera allmänt sett, var det så, att varje smedmästare i äldre tid, om han ej hade egna söner, hade en lärpojke eller gesäll~~XX~~ eller bådadera. Vad som beträffar försäljningen, skedde detta både av smederna själva och genom återförsäljare. De liesmeder, som tillverkade i mindre skala, sålde i regel själva, de som tillverkade i större skala sålde också genom återförsäljare. På Ängabacken, där tillverkningen skedde i mindre skala, hade de alltid försålt sina liar själva. De hade ej sålt på marknader eller torgdagar, endast direkt till förbrukare i bygden. I regel var det en bestämd kundkrets, som de besökte. Det blev nog mycket så, att liasmederna hade ett särskilt vist område, som de sålde sina liar. Detta område, från smedjan räknat kunde vara ganska olika. På en ort där det var ganska

många liesmeder, fick de söka sina försäljningsorter längre bort. Det var också mycket så, att om en liesmed en gång hade sålt på något ställe och hans liar blivit omtyckta av kö parna, köpte man gärna av densamma igen. Berättaren omtalar att han brukade att sälja i en socken som heter Ljushult, det är minst en fyra mil från Håcksvik och dit. Det var just en sådan kundkrets, som ville köpa av deras tillverkning. Hur försäljningen skedde i större skala, altså av de försäljare, som sålde åt de större tillverkarna, kan jag ej göra någon uppteckning om, jag har ej lyckats att komma i kontakt med någon sådan. Berättaren viste dock litet även om detta. Som jag förut nämt, fans det två större tillverkare i Sjötofta, berättaren kände mycket väl till deras tillverkning. De sålde det mästa genom återförsäljare. Dessa körde med häst och körde väl troligen ganska långa vägar under sina försäljningsresor. Under senare tid, trodde berättaren, att återförsäljarna sålde såväl direkt till förbrukarna, som till lanthandlare. I mera äldre tid, torde försäljningen blott ha skett direkt till förbrukarna. Berättaren omtalar, att han brukade att gå omkring och sälja de liar, som ej såldes därhemma i smedjan. Vid min fråga om han

9

brukade att gå hit till Ö.Frölunda, sade han att det gjorde han ej för de kom alltid hit och köpte. Berättaren brukade alltid att ha ett tjog liar med sig, han gick alltid vid försäljningarna. Han bar bördan på axeln, det var nog med ett tjog sade han, det blev tungt nog om man skulle bära långt innan försäljningen började. Liarna var i regel buntade, om tjugo st, i varje bunt. De större tillverkarna sålde såväl i parti, som i minut, de mindre tillverkarna i regel blott i minut. Berättaren säger att de sålde alla sina liar i minut. Han omtalar också, att om det var en kund som köpte ett tjog, så skulle han ha en lie på köpet. För de mindre tillverkarna, som själva sålde sina liar, var det i regel före slåtterns början. De större tillverkarna, som sålde det mesta genom återförsäljare, var det mera vilken tid på året som helst. Frågan om hur många liar en liesmed kunde tillverka och sälja på ett år, kan jag ej tillfredsställande besvara. Detta var givetvis beroende av om det var någon smed, som helt sysslade med denna tillverkning. På Ängabacken hade de ej gjort detta, utan också annat smide. Berättaren sade sig villat minnas att de tillverkade en 10-20 tjog om året. De viste på ett ungefär hur många de kunde

10

sälja varje år till sin kundkrets. Om man räknar med långt äldre tid, så torde det mesta försäljningen, även av gårdfariehandlarna ha skett i minut. Tiden strax före liesmidets upphörande, torde det ha skett, såväl i minut, som i parti. Några säkra uppgifter om detta kan jag dock ej lämna, jag har nämligen ej lyckats, att forska reda på någon, som kunnat lämna tillfredsställande uppgifter om detsamma. Vilka som blev gårdfariehandlare i denna branch, kan jag ej heller ange. Det närmaste härifrån, som liesmederna har överlämnat sin försäljning till gårdfarihandlare torde vara de smeder i Sjötofta, som jag förut har nämnt. Om folklivsarkivet har någon Ortsmeddelare där, kommer väl uppgifter därifrån om detta. Det är alltid lättare, att i sin egen hemort skaffa upplysningar om allt vad, som gäller det förflutna. Man har mera kännedom om, var man skall börja, när man på förhand känner folket.

Om förlagsverksamhet existerat bland de större tillverkarna av liar, har jag ej heller kunnat få någon bestämd uppgift om. Man att detta förekom av de större tillverkarna, tar jag för givet. Blad de små tillverkarna förekom det ej. De sista åren innan liesmidet upphörde, torde försäljning genom lanthandlarna förekommit.

Matrial till liesmidet tillhandahöls ej av lanthandlarna, det var järnhandlarna, som hade detta matrial. Några skaft(orv) (liaorv), som de kallas här på orten, såldes ej av liesmederna, ej heller brynstenar. Brynstickor av trä, medföljde alltid skaftet(orvet) Skärör såldes samtidigt med liar. I utlandet torde ej några liar ha försålts härifrån orten. Vad smederna fick för sina liar vid avyttring till återförsäljare, har jag ej lyckas skaffa några upplysningar om. Berättaren hade ej heller hört något om detta, själva sålde de alla direkt till förbrukarna. På 90 talet var priset för en 6 kvarters lie en krona och för en 5 kvarters 50 öre. Vid min fråga, varför det var så stor skillnad på priset på en 6 och en 5 kvarters lia, fick jag det svaret, att det ej endast var längden på liarna, som var det avgörande. En 6 kvarters lie måste vara grövre och även något bredare. Någon särskild högkonjunktur trodde berättaren ej hade förekommit. De mindre tillverkarna, tillverkade liarna vid tillfälle och gick och sålde dem, i regel före slåttern eller skörden. Övergången till ~~till~~ lie från skära, ökade givetvis tillverkningen av liar, men minskade samtidigt tillverkningen av skärör. Tillverkningen av liar ökade givetvis också

när jordarealen genom odlingar ökades. Detta skedde dock ej på en gång, utan undan för undan, så någon särskild högkunjuktur kunde ej märkas, vad berättaren kan minnas. Det var ej alltid, som odlingarna utökade en gårds areal. Många av odlingarna skedde på den mark som förut varit slätterängar, utdikning av s, k mader m, m, som förut också hade varit slätterängar. Men det skedde också mycket odlingar av skogsmark och mossar, dessa odlingar ökade givetvis en gårds areal.

II.

I äldre tid köpte man sina liar, i första hand av en känd tillverkare, som man viste att hans liar var bra. Var en liasmed i orten känd för detta köpte man av honom. I regel köpte man likt som på försök av mer än en tillverkare, för att utprova vilka liar, som var bäst. När man funnit att en viss tillverkares liar var, som uttrycket hette, gott bet i, fortsatte man i regel att köpa av desamma. Liar köptes såväl direkt av tillverkarna, som återförsäljare. I äldre tid torde de flesta liar ha köpts på detta sätt. I handelsboden torde inga liar ha saluförts i äldre tid. i varja fall ej

13

på de orter, som fans liesmeder, som var kända för en god tillverkning. Nu däremot inköper man sina liar i handelsboden eller någon järnaffär. Handeln med liar nu, är blott en bråkdel mot vad den var förr, men det går ej att undvara ett sågant redskap på en gård. Det torde ha varit många tillverkare, som hade erkänt goda liar, men någon särskilt omtalad, sådan tillverkare, kan jag ej nämna. I regel hade alla de gamla liesmederna ett märke på sina liar. Berättarens fader märkte sina liar med bokstaven C. Senare tidens industriellt tillverkade liar, var också märkta och är med firmans namn eller förkortning av detsamma. Det fans vist rätt många sätt för att utprova om en lie var bra eller ej. Många provade den så enkelt, som att lyssna på klangen. Man höll då i den del av av lien, som skulle anslutas till skaftet, slog på den med ett järnföremål, hade den då en ren och bra klang, ansågs den att vara bra. Man provade också med en spik på liens ägg, man drog då spiken över liens ägg. Om den då, som uttrycket här på orten var smågnet sig, ansågs den för att vara bra. Detta prov var själva hårdheten (hårdningen) av lien, som provades. Olika storlekar av liar fans, såväl förr, som nu. En lies storlek beräknades efter det

längdmåttet, kvarter. De mest vanliga längderna var, 5.6.6 $\frac{1}{2}$ och 7 kvarters. 5 och 6 var dock de mest vanliga. Här på orten tillverkades också en sorts liar, som användes till att slå ljung, småbuskar och dylikt med. De var mycket kortare och grövre, knappast mer än 2 eller en ~~XX~~ 2 $\frac{1}{2}$ kvarter lång. Varför man ville ha liar av olika längd, var av många orsaker. Slåtterängar som ^{var} steniga och mycket med ojämnheter i marken, så kallade tuvor, var det bäst med en kort lie. På släta marker, de s, k, slåttermaderna och på slät vanlig åkerjord, ville man i regel ha en längre lie. I äldre tider var den alldagliga benämningen här på orten på en kortare lie (tuvedängare) och en längre lie gick under benämningen (maaflängare). Några liar för några särskilda ändamål, mer än vad jag förut nämnt för ljung och småbuskar, torde ej ha funnits här på orten. Hopfällbara liar torde ej heller ha funnits. Antalet liar, som köptes åt gången, var givetvis beroende av gårdens storlek. Men även lika stora gårdar, kunde behovet av liar vara olika. En gård som hade mycket steniga slåttermarker och likaså steniga åkrar, slet fortfarande ned en lie, än en gård med mera stenfri mark. Männen i äldre ~~x~~ tid var mycket skickliga i, att föra en lie, även i stenbunden mark

men det gick dock ej att undgå, utan att någon gång hugga lien i sten. Efter sådana stenhugg måste lien slipas om och till oftare som en lie måste slipas, till fortare slets den ut. Berättaren omtalar, att en gård som hade en 6-7-8 kor, i regel behövde att köpa en 3 liar om året. En del gårdar köpte sitt årliga behov, en del köpte fler åt gången och förnyade inköpet vid behov. Livslängden på en lie är nog ganska svårt att ange. Mycket av den anledningen som jag förut nämnt, att det var en vesäntlig skillnad på stenhfri och stenig jord. Vad som angår priserna på liar, har jag vist förut upptecknat vad berättaren nämnde att de på 90 talet fick för sina liar. Några andra priser, än från denna tidpunkt har jag ej lyckats få några uppgifter om. Ej heller har jag lyckats att få några uppgifter om, vad skillnaden var i pris, i minut och parti. Jag har ej lyckats att komma i kontakt med någon återförsäljare av liar eller med någon anhörig till någon sådan. Av denna anledning har jag ej kunnat få någon bestämd uppgift i detta fall. Men jag tar för givet att dessa liksom alla andra gårdfariehandlare i äldre tid, hade sina i regel bestämda skk, nattkvarter. Jag tar för givet att de också var välkomna, det var för den tiden en oundgänglig vara, som de hade att sälja.

De gårdfariehandlare i äldre tid, som uppförde sig hyfsat och ekonomiskt gjorde rätt för sig, var alltid välkomna till de ställen, där de brukade att ha nattlogi. De fick se mycket och träffa många människor på sina resor och hade sålunda mycket att förtälja om vad de sett och hört, sedan de var där förra gången. Litet nytt var alltid roligt för människorna att få höra denna tid, då de varken fans telefon eller radio, ja knappast en tidning. I regel var det så att en återförsäljare återkom år efter år. De hade på en viss ort, skaffat sig en kundkrets, var då belåtenheten ömsesidig blev det så, att försäljaren höll sig till den ort, där han viste, att han kunde sälja något. Berättaren hade en gång om året, i några år av 1900 talets början, som jag förut vist omnämnt, gått för att sälja av deras egen tillverkning. Ja han gick väl fler gånger om året, men då var det ej längre bort, än han beräknade att komma hem till kvällen. Det var till en socken, som heter Ljushult, och dit var det så långt, att han ej kunde komma fram och tillbaka på dagen, han stannade då hos en av kunderna över natten. Liar användes både till skörd och slåtter. Några direkt olika liar för dessa ändamål, har ej funnits. I regel gjorde man så, att

man tog de nya liarna först till skörden och likaså till åkerslåttern. Säden var hårdare att hugga än gräs,likaså var åkerslåttern hårdare än ängsslåttern. Till den lättare ängsslåttern ville man alltså ha lien lättare, det blev den genom slipningen och nedslitningen. Till skörden användes också i regel en 6 kvarters lie en 5 kvarters lie ansågs för kort till detta, fast många torde ha använt den kortare. Jag tror jag glömde frågan om ~~XX~~ lieskaft av olika utseende. Lieskaft av olika utseende har funnits och fins fortfarande. Det här på orten mest använda liskaftet (orvet) var en något svängt modell. Det var rakt emellan där de två handtagen satt (här på orten kallade för liaknaggar), sedan var det svängt åt det håll, som man höll åt sig, när man använde det. Dessa liaorv var i regel gjorda av björk och knaggarna (handtagen) av kohorn. Ett liaskaft skulle också vara avpassat efter en mans längd, om detsamma skulle passa honom bra, och vara bra att arbeta med. Det ansågs för en lagom längd, om skaftet med påsatt lie nådde mannen till under armhålet. Denna typ av liaskaft är det, som mest har använts här i orten. Det fanns dock liaskaft av olika längd och olika långt emellan handtagen. Ett längre liaskaft och med kortare avstånd mellan handtagen, ville man gärna ha där som var

stenig tuvig och ojäm mark. Då behövde man ej gå så krokik, och det gick bättre att slå kring ojämheterna, till ett sådant liaskaft fodrades det, att man hade en sliten och lätt lie. Till skörd och tyngre åkerslåtta var det däremot bättre med ett kortare liaskaft och längre mellan handtagen. Detta fodrade mera kraft i själva hugget och detta fick man genom att skaftet var kortare och längre emellan handtagen (liaknaggarna). Senare när sådana liaskaft började att saluföras i affärerna fanns det en typ, som var nästan raka och som även handtagen var trä. Dessa typer blev dock alldrig godkända av en slätterkarl av den gamla stammen. Nu finns det också en sort av liaskaft helt av metall.

I stort sett får man säga, att liarna här på orten blott har använts av män. Det var ett hårt arbete, helst på de större gårdarna att i slåttern och skörden gå hela dagarna och hugga av gräs eller säd. På de mindre gårdarna och torpställena, har det givetvis funnits kvinnor, som kunnat konsten att slå och skära, men i regel har det varit av mera tillfällig art. Att gå och slå till ett djur, som av en eller annan anledning stått inne på stall. Skäran användes endast vad jag och mina berättare känner till,

att hugga av säden med. Skäran däremot användes mest av kvinnor. Min moder berättaren, att hon, innan hon flyttade hemifrån, taget av mycket säd med en skära. Min moders hem var ett litet skogsktorp, morfar arbetade borta, som byggnadssnickare och det föll på de hemmavarande barnens lott, att i huvudsak sköta arbetet på torpet. När min mor var en 15-16 år gammal, fick hon taga av säden med en skära, det var alltså i början av 90 talet. När man skar säd med en skära fick man gå helt böjd. Själva avskärningen med en skära tillgick så, att man med venster hand tog en lagom lock med säd, det skulle alltså vara lagom mycke till det band varmed kärven skulle bindas. Dessa avhuggna strå lades på marken. Sedan högg man med skäran, så fort man högg, samlades stråden upp på armen. Det brukade att vara lagom med sex hugg till en kärve, man högg tre hugg fram och tre tillbaka. Att hugga av säden med en skära, var nästan alltid här på orten, ett kvinnogöra. De fick också binda kärvarna, detta gjordes så fort som man taget av till kärven. Mor omtalar att hon också lärde sig att slå med lie. Där som var någon slät och stenfri åkerbit, tog hon lien och högg av säden med, det gick betydligt mycket fortare. Mor har också varit

med om, att med skära taga av råg i svedjehyggen. I svedjehyggen gick det i regel ej, att använda lie, det var för tät ~~emellan~~ mellan stenar och stubbar. Skäran torde ha använts här på orten, några år in 1900 talet. Detta gäller för mindre steniga åkrar på skogstorp och liknande och på svedjehyggen. Skäran har väl också använts av män, men i stort sett, eller som en helhet, härifrån orten, var det ett kvinnogöra. Männens göra var att sätta upp kärvarna i skylar. Rågskylarna kallades här på orten för (gubbar) "Råggubbar" Havreskylarna (havrarariar). Detta namnet hade väl skylarna fått efter den stör, som kärvarna (nekerna som de kallades här på orten) hängdes upp på, den kallades här på orten för (rie) (riastör) eller (riastake). Lien efterträdde skäran. Några särskilda olikheter mellan torp, bondgårdar och herrgårdar, vad som angår att taga av säden med skära eller lie, torde väl vad själva arbetsmomentet angår, ej ha varit någon skillnad, åtminstone ej i långt äldre tid. Hur ofta man behövde att skärpa lie, var helt beroende av markens beskaffenhet. Var marken stenig och tuvig, så man ofta högg i sten eller jord, blev lien snart sårad och slö, och måste då skärpas. På slätare marker där man ej behövde att sten eller jordhugga

Där ensamt gräset slöade ner lien, kunde man med hjälp av ett bryne, slå med en lie halv dag. En vanlig slipsten var det mest använda redskapet, för att skärpa en lie med, (slipa) som det heter på ortsspråket här. I äldre tid när varje gård, såväl större, som mindre hade slåtterängar eller slåttermader, var dessa i många fall ganska långt från själva gården. Innan man gick till dessa ängar för att slå, skärpte (slipade) man ett vist antal liar, som var beräknade, att räcka för den dagen. För övrigt tog man med sig en rätt stor sten, som kallades för brynsten och så en brynebötta. Med hjälp av dessa skärpanordningar, kunde man sedan hålla liarna vassa hela dagen. En lie, som man stenhugget, åtminstone om detta var nämnvärt gjort, gick ej att få vass med ett bryne, den måste slipas. Något särskilt skydd av trä eller dylikt använde ej till att skydda liarna med. När man använde en lie nära hemmaintill, alltså om man blott tog med sig en lie, fästes den på liaskaftet och man bar liaskaftet över axeln. Vid ängs, maaslåtter, eller åkrar liggande längre bort från gården, då man skulle ha många liar med sig, tog man en säck eller tygskynke och virade liarna i. Det gjorde man så, att eggen, den skärpta delen av lien, ej kunde skadas

Ett precis årtal när man först började att använda en slåttermaskin här på orten kan jag ej ange. Jag vet att det var på den av mig, ofta i mina uppteckningar nämnda herrgården Mölneby. Jag har ringt dit för att kunna få en precis uppgift om detta, men detta lyckades ej. En kvinnlig kontorist, som varit där i en 30 var sjuk och vistades på sjukhus, nuvarande förvaltaren är ganska ny på platsen och viste ej var några sådana anteckningar fans och en äldre arbetare, som jag frågade kunne ej minnas precis, men trodde att det var i mitten på 80 talet, i varje fall före 90 talet. Mera allmänt med slåttermaskiner här på orten var det ej förrän 1900 talets början och på många gårdar, de mindre, ej förrän rätt många år inpå det nya seklets början. Den första självbindare som fans här på orten var också på Mölneby. Men innan dess hade man haft en skördemaskin, som kallades för självavläggare. Denna maskin band ej kärvarna, men den lade av lagom till en kärv i varje hög. Dessa vingar, som avläggarna kallades, gick över ett ganska stort och slät bord, de kunde ställas olika allt efter som säden var tjock eller tunn. Man kunde t, e, x, ställa varannan, var tredje eller var fjärde vinge till att gå ned på bordet och lägga av den säd, som då fans på bordet.

Det torde ha varit på 1900 talets början, som Mölneby köpte den första självbindaren. På en ^{dåvarande} av deras utgårdar Skönabäck (där jag är född) fick de självbindare 1905 eller 1908. Min far körde den från det år den kom och så länge, som han var kvar på denna gård till 1914. Jag vill med säkerhet minnas att han omtalade, att det var 1908, som den köptes. En smedmästare, som jag nu bor granne med och som vid denna tid arbetade på samma gård, vill framhålla att det var 1905, som den köptes. På stamgården Mölneby hade de några år innan dess haft självbindare. De första åren, som såväl självavläggaren, som självbindare användes fick man ej taga av rågen med dessa. Självbindare har ju ett vingsystem, som jämt går runt och tar om sädens toppar, för att säden skall falla jämt på bordets dukar, som för säden upp till maskinens bindverk. När dessa maskiner började att användas, ansågs detta vingsystem slå kornet ur axet. Rågkornet ansågs för att ramla lättare ut, än t, e, x, havre och korn. Rågen växer också i regel betydligt mycke längre än andra sädesslag. Man trodde också att rågstrået på grund av sin längd, ej kunde gå upp till bindverket, utan att mycket av

24

kornet skulle pressas ut på vägen till bindverket. Rågen fortsatte man alltså att skörda i rätt många ^{är} med lie, även sedan man fått skördemaskiner. Innan rationaliseringen inom jordbruket började för ett 20 tal år sedan, slog man även på de stora gårdarna av säden med lie, runt omkring den åker som skulle skäras. På de små gårdarna gör man det i regel fortfarande, så ännu är det ganska mycket användning för en lie. Om man med en självbindare kör på en sädesåker, som ej, som det här på orten heter, har huggits omkring kör man ned och fördärvar en massa säd. Det är likadant om bindaren är dragen av hästar eller traktor. Första varvet runt åkern får såväl hästarna (traktorn) och bindaren gå över den stående säden. Den lägges då ikull och mycket av säden (den mästa faller till marken). Man kör sedan en s, k, motskår, då får man bort det mästa av halmen, men säden ligger på marken. Det är likadant med en skördetröska, som drages av en traktor, är ej åkern huggen omkring, blir det första varvet omkring åkern förstörd. En s, k, självgående skördetröska, denna tröska har egen motor till dragkraft, blir detta förhållande ett annat. Den har skäret framför sig och behöver sålunda alldrig att köra i den uskurna säden. All så ~~KALLAD~~ kallad

ranteslåtta, fick man också slå med lie, även sedan slåttermaskinerna kom. Ranteslåtta är likställt med slagning av dikeskanter, både vid vägkanter och kring öppna diken i åkrar, slänterna ned till åfall o, s, v. Nästan all sådan slåtter har numera upphört, blott en del av jordbrukarna, de som vill ha det snyggt kring sin gård och sina åkrar gör det fortfarande.

De ändamål, som man fortfarande i nutid använder en lie till är. Hugga runt om sädesåkrar, där en självbindare eller traktordragen skördetröska skall användas (alla gör dock ej detta). På steniga åkrar, där maskin ej kan användas. På s, k, tegar (mossodlingar) vid mycket regniga höstar blir denna jord för sur, att kunna skördas med maskiner. Denna uppgift gäller blott för mindre skogstorp och smågårdar, där sådana fins kvar. De större gårdarna brukar i regel, ej längre någon sådan jord. Som jag förut nämt, fins det gårdar som vill ha snyggt och slår dikesrenar m, m, omkring ladugårds-
hus, parker som marken ej är lämplig att slå med en klippmaskin. Djur som av olika anledningar måste vara i stallet under sommaren och som slår gräs eller grönfoder till, går det lättast med en lie det lönar ej att ta till en maskin för så lite, som ett djurs dags foder. Det fins alltså ännu användning för en lie, dess tid torde alldrig ta slut.

26

Förutom det i frågelistan efterfrågade angående liesmide vill jag uppteckna följande, som berättaren Johan Karlsson upplyste mig om angående liesmide i hans faders och sedermera hans smedja. Johan Karlsson sade att han alldrig trivdes med detta smide. Arbetet var hårt, han var för ung när han fick börja med det slitsamma släggandet, han trodde att det var därför, som han fått ett avsky för detsamma och alldrig fortsatte med arbetet, när hans fader slutade. Han talade om hela arbetsproseduren med att göra en lie från börja till den var färdig. Järnet och stålet, som skulle användas till lien, togs så mycket som det var avsett att lien skulle bli lång. Järnbiten klövs och stålet lades inuti, järnet fick ej värmas hårt, stålet tog då skada. Att anpassa denna vermemprocedur var en av konsterna vid liasmide. När lien var färdigsmidd skulle den slipas upp, som uttrycket hette. Berättaren bar då, i regel 20 liar åt gången till ett slipe, som drevs av ett vattenhjul och som de var delägare i. Efter uppslipningen skulle lien härdas för att få det rätta betet (skärpan) och hållfasthet. Detta var också mycket noga, det var detta som avgjorde om det blev en god lie eller ej.